

ANTONI SEGURA

El conflicte etern de l'Orient Mitjà

ABANS DE 1968

Fa ara trenta-cinc anys que l'acadèmic i polític libanès Georges Corm (*Le Proche-Orient éclaté*) afirmava que la declaració unilateral d'independència de l'Estat d'Israel el 1948 havia provocat la implosió del Pròxim Orient. Tanmateix, els problemes de l'Orient Mitjà arrenquen de molt abans i la independència d'Israel i la subsegüent primera guerra araboisraeliana només és una conseqüència més de la ingerència colonial europea.

En efecte, entre 1914 i 1918 Londres juga amb una calculada ambigüitat per ampliar la seva presència a l'Orient Mitjà i en la ruta cap a l'Índia. El 1915, Thomas Edward Lawrence (Lawrence d'Aràbia), agent dels serveis secrets britànics, i l'alt comissari britànic al Caire, Sir Henry McMahon, prometen a Hussein, l'emir haiximita de la Meca, el reconeixement d'una entitat àrab independent si es rebel·la contra l'Imperi otomà aliat dels imperis centrals. McMahon atia el ressentiment de Hussein contra Istanbul i li recorda que el Califat no està en mans àrabs. La revolta s'inicia el 5 de juny de 1916 i, amb la participació de Lawrence, juga un paper destacat en la campanya del general britànic Edmund Allenby i en l'ocupació de Bagdad (1917) i Damasc (1918).

Antoni Segura i Mas (Barcelona, 1982) és catedràtic d'Història Contemporània a la Universitat de Barcelona i, des de gener de 2017, president del Centre d'Estudis i Documentació Internacionals de Barcelona (CIDOB). És autor de nombrosos articles i estudis sobre conflictes, la dictadura franquista i la transició a la democràcia. Ha publicat, entre altres, *The Spanish Transition and the Arab Spring* (2012), *Estados Unidos, el islam y el nuevo orden mundial* (2013) i *Euskadi. Crònica d'una esperança* (L'Avenç, 2009)

Entre novembre de 1915 i març de 1916, britànics i francesos mantenen reunions secretes per repartir-se les províncies otomanes del Pròxim Orient i el 16 de maig signen l'acord secret de Sykes-Picot que atorga els territoris actuals de Palestina, Jordània i l'Iraq al Regne Unit (UK), i Síria i Líban a França. En les negociacions també participa Rússia, que havia de rebre els estrets turcs i Armènia, però, després de la Revolució d'Octubre, l'acord és denunciat pels diaris *Izvestia* i *Pravda* el 23 de novembre de 1917 i, poc després, pel britànic *The Manchester Guardian*.

Finalment, el novembre de 1917, el ministre d'Afers Estrangers britànic, Arthur James Balfour, comunica a la comunitat sionista de Londres que «el govern de Sa Majestat contemplava favorablement l'establiment d'una pàtria nacional per al poble jueu a Palestina». Un mes després, Allenby entra a Jerusalem i, l'any següent, una ofensiva franco-britànica ocupa el litoral de Palestina.

Així, en acabar la Gran Guerra s'estableixen els mandats de França i el Regne Unit al Pròxim Orient, i l'Imperi otomà —on s'ha dut a terme el genocidi armeni— queda reduït a la República de Turquia, mentre l'Iran conserva la independència sota la dinastia dels Pahlavi, però sotmès a la influència britànica i russa que acaben ocupant el país el setembre de 1941 per evitar el subministrament de petroli a Alemanya. Després de 1945, el subsòl de l'Iran es converteix en un objectiu estratègic per a Washington, de tal manera que el 1953 acaba sense miraments amb el mandat del primer ministre Mohammed Mossadeq, conservador, sense cap afinitat amb el comunisme, però profundament nacionalista, que havia depositat el xa i nacionalitzat els recursos petrolífers. Turquia ingressa a l'OTAN el 1952 i, com a línia avançada de la Guerra Freda —té frontera amb l'URSS— sempre es manté sota la influència de Washington.

La creació dels mandats frustra qualsevol possibilitat d'un Estat àrab independent amb capital a Damasc (la il·lusió de la Gran Síria: Aràbia, Síria, Líban, Palestina, Jordània i l'Iraq), així com les aspiracions kurdes (el nonat Kurdistan quedà repartit entre Turquia, l'Iran i els mandats de Síria i l'Iraq). Es tracen línies imaginàries en el desert que satisfan les cobdícies territorials de francesos i britànics. Es trossegan províncies i comunitats i es manipulen diferències ètniques i religioses per minar la resistència a la colonització... I se sembren les llavors de problemes posteriors: conflicte de Palestina; guerra civil del Líban; conflictes de fronteres (l'Iraq, Kuwait, Síria, l'Iran ...), o de legitimitat (Jordània), o de frustració històrica...

En definitiva, l'Orient Mitjà ja havia estat trossejat pels europeus —i després de la Segona Guerra Mundial també sotmès a la ingerència dels nord-americans— molt abans de la implosió denunciada per Corm. Si de cas, la independència d'Israel genera una nova ocupació (Palestina) i una nova humiliació àrab.

Després de la guerra, s'acaba també formalment el període colonial: Egipte (1922), l'Iraq (1932), Líban (1943), Síria (1943), Transjordània —Jordània— (1946), Israel (1948), mentre els Estats Units (EUA) segellen el 1945 la seva aliança indestructible amb l'Aràbia Saudita.

Però, les independències no són sinònim d'estabilitat política, sinó més aviat de tot el contrari. La declaració d'independència d'Israel provoca la primera guerra araboisraeliana que té com a conseqüències l'ocupació pel nou Estat del 78% del territori de l'antic mandat de Palestina, la destrucció de centenars de localitats àrabs a Palestina i l'èxode cap a Gaza, que queda sota administració egípcia, i Cisjordània, que és annexionada per Transjordània que es converteix així en Jordània, d'entre 600.000 i 800.000 refugiats palestins. A Síria, se succeeixen els cops d'estat, més de trenta fins al definitiu de Hafez al-Àssad el 1971. A l'Iraq la monarquia de Faisal II i el seu primer ministre i home de confiança de Londres, Nuri Pasha al-Said, han de fer front a diversos intents de cops d'estat fins que el 1958 triomfa el del general Abd al-Karim Qasim que acaba amb la monarquia i executa Faisal i al-Said. Cinc anys després, té lloc el primer cop d'estat d'orientació baasista. El Líban viu en el precari equilibri proporcionat per un peculiar règim electoral multipartidista que distribueix el poder polític (presidència de la República, del Parlament i Govern) segons el diferent pes de les disset comunitats del país; mentre que la moderada monarquia jordana, amb complicitats amb els laboristes israelians i sota protecció britànica (més tard dels EUA), sobreviu enmig d'un entorn cada cop més hostil.

A Egipte, el 1952 es produeix el cop d'estat del Moviment dels Oficials Lliures, que aboleix la monarquia, proclama la república i instaura un règim de partit únic. Dos anys més tard, Gamal Abdel Nasser n'esdevé president i emprèn un projecte de modernització que passa per la construcció de la resclosa d'Assuan, que permetria incrementar la producció d'electricitat i ampliar la superfície de regadiu. Poc després, Washington impulsa el Pacte de Bagdad, una aliança militar amb l'Iraq, Turquia, el Regne Unit, el Pakistan i l'Iran (i el Líban el 1958, després del desembarcament nord-americà a Beirut arran del cop d'estat de Qasim a l'Iraq) promoguda per limitar una possible expansió soviètica a l'Orient Mitjà. El Pacte es percep al Caire com una amenaça a les posicions nacionalistes del nou règim i acaba afavorint l'aproximació a Moscou. Egipte arriba llavors a un acord militar amb Síria i és també un dels impulsors de la Conferència de Bandung que dona origen al Moviment de Països No Alineats. Al mateix temps, creix la tensió entre Israel i els seus veïns àrabs. Són els prolegòmens de la guerra de 1956.

El Banc Mundial, pressionat pels EUA i el Regne Unit, negà a Nasser el finançament per construir la resclosa d'Assuan, i, en resposta, el líder egipci decideix nacionalitzar el Canal de Suez en mans d'accionistes francobritànics. França i el Regne Unit ocupen el Canal mentre Israel envaeix el Sinaí. És la segona guerra araboisraeliana que provoca les amenaces de l'URSS, el desacord dels EUA amb una operació militar que considera un vestigi colonial i la mediació de l'ONU que posa fi al conflicte. És una gran victòria política de Nasser, que perd la guerra sobre el terreny, però sobreviu a la confrontació amb dues potències colonials i Israel i es converteix en el líder àrab més carismàtic que ha existit mai. Impulsa llavors un moviment panarabista o de nacionalisme àrab, que es concreta el 1958 en l'efímera República Àrab Unida (RAU) amb Egipte i Síria, i es converteix en el primer pas d'una sèrie de rèpliques que amb variants més o menys semblants acaba generant règims de «socialisme àrab» a Algèria (1962), Síria (1963), Líbia (1969), l'Iraq (1958, 1963) i Iemen del Sud (1970).

El maig de 1964 la Lliga Àrab (l'organització creada el 1945 que agrupa tots els països àrabs) crea a Jerusalem Est l'Organització per a l'Alliberament de Palestina (OAP) que té com a objectiu la defensa del dret al retorn dels refugiats palestins i la destrucció de l'Estat d'Israel mitjançant la lluita armada. Inicialment els principals líders (Iàssir Arafat) i organitzacions palestins (Al-Fatah, fundat a Kuwait el 1959) rebutgen participar en l'OAP que veuen com una maniobra de Nasser per controlar la causa palestina. No serà fins després de la guerra de 1967 que hi ingressaran, juntament amb el Front Popular per l'Alliberament de Palestina fundat aquell mateix any, i es faran amb el control de l'OAP.

Finalment, cal assenyalar que en els anys previs a 1968, el Pacte de Bagdad, la consolidació del lideratge de Nasser i la guerra de Suez visualitzen la irrupció de la Guerra Freda a l'Orient Mitjà on els EUA i l'URSS pugnen per sumar nous peons als seus blocs respectius. Així doncs, la regió es divideix entre règims parlamentaris republicans (Líban, Turquia) o monàrquics (Jordània), monarquies absolutistes o dictadures (Aràbia Saudita i la resta de les monarquies de la península aràbiga, l'Iran) i règims de socialisme àrab (Egipte, Síria, l'Iraq). En els primers anys de la guerra civil del Iemen (1962-1970), Riad dona suport al deposat Muhammad al-Badr i a les tribus iemenites favorables al imamat, mentre que Egipte dona suport als partidaris de la república. En definitiva, a la inestabilitat heretada del llegat colonial i de la creació de l'Estat d'Israel s'afegeix ara l'enfrontament soterrat de la Guerra Freda que, amb algunes excepcions, s'escenifica en dos models oposats: panarabisme o teocràcies islàmiques.

DESPRÉS DE 1968

El 1967 té lloc la Guerra dels Sis Dies en què, en tan sols una setmana, Israel derrota els exèrcits àrabs dels països veïns i ocupa els territoris de Gaza i Cisjordània a Palestina, de la península del Sinaí a Egipte i dels Alts del Golan a Síria. La derrota àrab és concloent i l'estrella de Nasser empal·lideix. El panarabisme ha estat humiliat per la contundència de la victòria israeliana i els ideòlegs de l'islam polític (la referència dels Germans Musulmans a Egipte havia estat Sayyid Qutb, jutjat i executat el 1966 pel règim nasserista) acusen el *Rais* egipci i els règims de socialisme àrab de la derrota per haver-se allunyat dels principis islàmics i haver retornat a la *Jahiliyyah* (barbàrie) prèvia a la predicació del Profeta, és a dir, els acusa d'apòstates que han substituït la xaria (lleï islàmica) per lleis laiques importades d'Occident.

En definitiva, el panarabisme fracassa perquè s'han consolidat els estats àrabs —les fronteres imposades per Sykes-Picot el 1916—; perquè prevalen els interessos de les elits que havien protagonitzat les independències nacionals que, en molts casos i amb la complaença occidental, deriven en règims minats per la corrupció, el nepotisme i el tràfic d'influències; perquè la guerra freda alinea en règims oposats i irreconciliables els països del Pròxim Orient tornant a reafirmar així les fronteres de Sykes-Picot; i perquè Israel ha derrotat en tres ocasions uns països àrabs profundament dividits que usen retòricament la «causa palestina», però que, en realitat, aquesta els hi serveix com a pretext per tapar les deficiències democràtiques, les desigualtats internes i la sistemàtica conculcació dels drets humans.

La guerra de 1967 trasbalsa la ja precària estabilitat política de la regió, ja que dona origen als territoris ocupats (ocupació declarada il·legal per la incompleta resolució 242 del Consell de Seguretat de Nacions Unides de novembre de 1967, que reclama la retirada d'Israel dels territoris ocupats per la força de les armes), a una nova onada de refugiats palestins cap als països veïns i, molt especialment, cap a Jordània, i a l'inici dels assentaments israelians en els territoris ocupats. La pèrdua de Cisjordània —inclòs Jerusalem Est— i l'arribada dels nous refugiats palestins a Jordània altera el precari equilibri polític d'un país prooccidental amb població beduïna i palestina a parts iguals, governat per una monarquia conservadora, amb la frontera més extensa amb Israel de tots els països àrabs i sempre sota sospita de connivències amb els laboristes israelians. El 1970, el rei Hussein acusa els dirigents de l'OAP d'intentar un cop d'estat per acabar amb la monarquia i instaurar un règim d'esquerres. A partir del mes de juny, l'exèrcit jordà s'enfronta a les milícies palestines que el mes de setembre coneixen nombroses baixes i, finalment, el juny de 1971, són forçades a abandonar el país amb direcció al Líban. D'ací el nom de Setembre Negre que adopta el comando palestí que assassina el primer ministre

de Jordània el novembre de 1971 i onze atletes israelians en els Jocs Olímpics de Munic de 1972. En els anys posteriors, el Mossad (els serveis secrets israelians) assassina diversos membres del comando i d'altres dirigents palestins relacionats amb la massacre de Munic. L'operació Ira de Déu fou autoritzada per la primera ministra Golda Meir.

El 1970 mor Nasser i és substituït per Ànwar al-Sadat, que abandona l'aliança amb l'URSS i inicia una aproximació als EUA. El 6 d'octubre de 1973 comença la quarta guerra araboisraeliana (també denominada del Yom Kippur o del Ramadà) quan l'exèrcit egipci travessa el Canal de Suez, penetra en el Sinaí ocupat i avança en direcció a Israel. Paral·lelament, l'exèrcit sirianès intenta recuperar els Alts del Golan. La primera setmana, la iniciativa correspon als exèrcits àrabs, però després la contraofensiva israeliana s'acaba imposant i amenaça el Caire i Damasc. Per iniciativa de Riad, els països àrabs exportadors d'hidrocarburs utilitzen per primera vegada el petroli com a arma política contra els aliats occidentals d'Israel, la qual cosa, per a satisfacció de Washington, dona a partir de llavors el lideratge de l'Organització de Països Exportadors de Petroli (OPEP) a l'Àrabia Saudita en detriment d'Algèria, la més radical. El 25 d'octubre té lloc l'alto el foc i la diplomàcia nord-americana aconsegueix dos dels objectius perseguits per Kissinger: que un primer país àrab reconegui l'Estat d'Israel i augmentar la influència dels EUA a la regió. El setembre de 1978 Egipte i Israel signen els Acords de Camp David i un any més tard el tractat de pau. S'imposa el principi de pau per territoris: Israel torna el Sinaí a Egipte a canvi de la pau a la frontera occidental. L'Estat àrab més important ha reconegut Israel, Egipte és expulsat de la Lliga Àrab fins el 1987 i és converteix en un estret aliat de Washington. El 6 d'octubre de 1981, Sadat és assassinat per un comando de la Gihad Islàmica.

Al Líban la ja difícil estabilitat política entre les seves disset comunitats ètnico-religioses es veu agreujada amb l'arribada dels refugiats palestins expulsats de Jordània (ja n'hi havia uns 400.000 a conseqüència de la guerra de 1967), que encara avui no disposen de drets civils al país del cedre. La inestabilitat política és fruit de la diversitat religiosa i del peculiar sistema polític libanès acordat en el moment de la independència, el denominat Pacte Nacional Libanès, que distribuïa el poder entre les principals comunitats del país segons el cens de 1932, quan els cristians hi eren majoria. Així, el president ha de ser un cristià maronita, el primer ministre un musulmà sunnita i el president del Parlament un musulmà xiïta. Al mateix temps, els cristians acceptaven el caràcter àrab del Líban i es desvinculaven de França, mentre els musulmans renunciaven a la reunificació amb Síria. Però, amb el pas del temps, el comportament demogràfic de les diferents comunitats desvirtua la distribució del poder feta el 1943.

Líban. Distribució de la població per comunitats religioses (%), 1932 i 1985

	Població	Musulmans sunnites	Musulmans xiïtes	Cristians maronites	Altres cristians	Drusos
1932	791.700	22	20	29	22	7
1985	2.228.000	27	41	16	9	7

Font: Library of Congress, *Contemporary distribution of Lebanon's main religious groups*, Washington D.C., Central Intelligence Agency, 1988 <<https://www.loc.gov/resource/g7471e.ct002750/>>.

La relació amb Síria ha estat sempre un factor de tensió en la política libanesa. En suma, les tensions que venien produint-se des d'inicis de la dècada dels setanta deriven en una guerra civil entre 1975 i 1990 que esquartera el país entre faccions i senyors de la guerra. A grans trets, cristians i conservadors, d'un costat, contra musulmans, palestins, drusos i grups d'esquerres, de l'altre. Però, al llarg de la guerra hi ha transvasaments, de manera que trobem faccions palestines lluitant contra altres faccions palestines o tropes sirianes donant suport a les falanges maronites, primer, i després a les milícies islamistes. La guerra civil s'inicia quan falanges maronites ataquen guerrilles palestines de l'OAP, atacs que desemboquen en massacres de refugiats palestins i, en resposta, massacres de cristians a mans de forces palestines.

La guerra civil comporta també la implicació de forces estrangeres ja sigui en forma d'agressió, com la invasió israeliana de 1982, ja sigui per mandat de l'ONU (Força Provisional de les Nacions Unides per al Líban, UNIFIL, 1978) o forces de pau de la Lliga Àrab a petició del Parlament libanès el 1976 (uns trenta mil efectius, fonamentalment tropes sirianes que romandran en el país fins al 2005).

Entre 1980 i 1981 s'intensifiquen els atacs palestins contra Galilea i els enfrontaments al sud del Líban entre les milícies libaneses cristianes, que tenen el suport d'Israel, i les milícies palestines. El juny de 1982, el ministre de Defensa d'Israel, Ariel Sharon, emprèn l'operació que denomina «Pau a Galilea» i ocupa el Líban fins a Beirut amb l'objectiu d'expulsar les forces de l'OAP del país. Entre l'agost i el setembre, Arafat i la direcció de l'OAP abandonen Beirut i el 16 i el 17 de setembre les falanges cristianes duen a terme les massacres dels camps de refugiats palestins de Sabra i Xatila davant la indiferència de l'exèrcit israelià. Les massacres es van produir com a represàlia per la mort en atemptat del president electe del Líban i cap de la Falange Libanesa Baixir Gemayel, que pretenia establir una aliança amb Israel. Tanmateix, la bomba la va col·locar un cristià i la responsabilitat intel·lectual de l'operació apunta a Damasc. El juny de 1985 Israel es retira del Líban, excepte d'una franja al sud que manté fins al 2000.

La presència de forces d'interposició de Nacions Unides fou contestada per les milícies xiïtes de tal manera que el 1983 tenen lloc tres atemptats a Beirut: el 18 d'abril, contra l'ambaixada dels EUA, més de 60 víctimes; el 23 d'octubre, contra la caserna dels marines estatunidencs a Beirut, 241 morts, i contra la caserna dels paracaigudistes francesos, 64 víctimes. Els atemptats se'ls atribuï la Gihad Islàmica, però tot apunta que van ser obra de Hesbol·là (el Partit de Déu), fundat amb el suport d'Iran el 1982 per combatre la invasió israeliana.

Segons l'investigador francès Olivier Roy, en els atemptats de 1983 es troba l'origen de l'entramat islamista radical sunnita. La suposada connexió entre el radicalisme violent xiïta i els serveis secrets de Síria —un règim aliat de Moscou— encén totes les alarmes a Washington, que vol fer pagar a l'URSS la derrota de Vietnam i la invasió de l'Afganistan, i al règim de Riad, obsessionat amb la victòria de la revolució islàmica de l'aiatol·là Khomeini a l'Iran el 1979. Entre novembre i desembre d'aquell any ja es va produir un aixecament a la Meca contra el govern dels Saud, acusats de traïr els principis de l'islam, que se saldà amb gairebé dos cents cinquanta morts i prop de setanta execucions. La guerra dels mujahidins afganesos contra l'Exèrcit Roig (1979-89) ofereix un escenari idoni per desenvolupar un radicalisme sunnita tolerant amb les teocràcies de la península aràbiga i que contraresti la influència dels discurs islamista radical xiïta procedent de Teheran.

Així, el 1984, Abdullah Azzam, un teòric de la Gihad global d'origen jordà-palestí, i Osama bin Laden, un milionari saudita convertit a la causa de l'islamisme radical, creen a Peshawar (Pakistan) la Maktab al-Khidamat (MAK) o Oficina Afganesa de Serveis amb la intenció de reclutar i donar instrucció militar als joves àrabs i musulmans d'arreu del món disposats a combatre a la Gihad afganesa. És l'embrió del que més tard seria Al-Qaida (la Base). En la constitució de la MAK van jugar un paper destacat els serveis secrets pakistanesos (ISI, Inter-Services Intelligence), que pretenien obtenir profunditat geoestratègica a l'Afganistan de cara a una nova guerra amb l'Índia pel Caixmir, els saudites i la CIA, que proporcionà instructors i els llavors sofisticats projectils terra-aire Stinger. El 2001 i després d'haver trencat el 1991 amb el règim saudita, Bin Laden fou el responsable intel·lectual dels atemptats de l'11-S a Nova York i Washington, i va liderar Al-Qaida fins que fou executat per un comando nord-americà a Abbottabad (Pakistan) el 2 de maig de 2011.

El 1979 té lloc el que Georges Corm va qualificar com el moviment de masses més important del segle XX a l'Orient Mitjà, la revolució islàmica de l'Iran. Certament, la desaparició del règim dictatorial del xa Mohammad Reza Pahlavi a través d'un procés revolucionari i la instauració de la República Islàmica de l'Iran representa una profunda sacsejada en la geopolítica de l'Orient Mitjà: els EUA

perden l'aliat més fidel i fiable a la regió del golf Pèrsic que, de retruc, era un dels principals exportadors de petroli del món; Riad veu amb preocupació l'aparició d'un règim islàmic xiïta que qüestiona que els Saud siguin els guardians dels llocs sagrats de l'islam, puix que considera que són uns mals musulmans i posa en dubte la seva hegemonia sobre el món musulmà; Moscou tem que el discurs radical del règim de Teheran, que ha definit l'islamisme com una tercera via allunyada tant del comunisme com del capitalisme, pugui contaminar les repúbliques musulmanes soviètiques de l'Àsia Central; i Saddam Hussein veu una oportunitat per modificar en favor de l'Iraq la disputada frontera de Xatt al-Arab.

Així doncs, el 1980 es donen tots els ingredients per a una guerra anòmala dins del context de la Guerra Freda: el 22 de setembre de 1980, sense declaració de guerra prèvia, l'exèrcit iraqià travessa la frontera i ataca les posicions iranianes. Saddam, amb el vistiplau de Moscou i armament soviètic, rep finançament (crèdits) saudita i kuwaitià per fer la guerra contra l'Iran de Khomeini, alhora que té el suport logístic dels EUA (assessors militars i fotografies dels satèl·lits per seguir els moviments de les tropes iranianes) que, juntament amb altres països occidentals, també li subministren armament convencional i armes de destrucció massiva (ADM). Per contra, la República Islàmica de l'Iran, que ha heretat l'exèrcit del xa i depèn, per tant, dels recanvis nord-americans, lluita sense aliats i no pot esperar res de Washington després de la crisi dels ostatges: durant 444 dies, entre novembre de 1979 i gener de 1981, un grup de diplomàtics i ciutadans dels EUA romanen com a ostatges dels estudiants revolucionaris que han assaltat l'ambaixada de Teheran. Un intent fracassat de rescat per la Força Delta, l'Operació Arpa d'Àguila, li costa la reelecció a Jimmy Carter.

El que no preveu Saddam és que per a Washington —i probablement per a Tel Aviv i Moscou— l'objectiu de la guerra és aturar l'efecte de contagi a altres països de la revolució islàmica, però, també i al mateix temps, desgastar els dos estats musulmans militarment més poderosos del moment. El 1985-86, Ronald Reagan subministra clandestinament a través d'Israel armes i recanvis a l'Iran, i destina els beneficis a finançar la contra nicaragüenca (*Irangate*). Durant vuit anys, l'Iran i l'Iraq es dessagnen en el conflicte més cruent des de 1945. En certa manera, la guerra entre l'Iraq i l'Iran inicia la darrera fase de la desestabilització de l'Orient Mitjà.

Al mateix temps, a l'est de l'Iran, com els EUA a Vietnam una dècada abans, l'Exèrcit Roig sucumbeix davant dels mujahidins afganesos en un conflicte clàssic de guerra freda (els EUA donen suport als mujahidins com l'URSS n'havia donat al Viet-cong). Quan el 15 de febrer de 1989, el general Boris Gromov travessa el Pont de l'Amistat i es converteix en el darrer soldat soviètic a abandonar l'Afganistan,

l'URSS ja havia començat el compte enrere del règim sorgit dels «Deu dies que trasbalsaren el món» (John Reed) el 1917.

La guerra contra l'Iran deixa l'economia i la societat de l'Iraq molt malmesa: un deute extern d'entre 80 o 100 mil milions de dòlars i un PIB per càpita que havia caigut dels 6.272 dòlars de 1980 als 2.560 de 1988, mentre les pèrdues humanes es xifren en uns 250.000 morts (300.000 en el cas de l'Iran). Saddam necessita refer l'economia i exigeix als seus antics aliats regionals contra l'Iraq (Aràbia Saudita i Kuwait) la condonació del deute de guerra i una reducció de la producció de petroli per forçar una pujada dels preus (cada dòlar de reducció del preu del barril suposa una pèrdua de 1.000 milions de dòlars per a l'economia iraquiana). Kuwait —aliat de Washington— es nega en rodó a satisfer les demandes de Saddam, incrementa la producció de cru i provoca una caiguda del preu: des dels 19 dòlars per barril del desembre de 1989 als menys de 14 del juny de 1990.

El 2 d'agost de 1990, l'exèrcit iraquí ocupa i s'annexiona Kuwait. Aràbia Saudita se sent també amenaçada i els EUA desplacen tropes a la península, la qual cosa provoca la ruptura entre la família Saud i Bin Laden, que considera un ultratge que soldats infidels trepitgin el territori dels llocs sagrats de l'islam. Al mateix temps, el Consell de Seguretat de les Nacions Unides (resolució 660) insta Bagdad a retirar-se immediatament i sense condicions de l'emirat, adopta sancions contra el règim de Saddam (resolució 661), declara il·legal l'annexió i, finalment, el 29 de novembre (resolució 678), autoritza l'ús de la força per alliberar l'emirat si el 15 de gener de 1991 no s'ha produït la retirada de les tropes iraquianes.

El president nord-americà George H. W. Bush promou una coalició internacional de 34 països, inclosos 13 països àrabs i musulmans —als quals promet propiciar una cimera després de la guerra per mirar de trobar una solució al conflicte de Palestina—, i s'assegura que Israel no intervindrà encara que sigui atacat per Iraq amb míssils Scud. El 17 de gener de 1991 comença l'operació Tempesta del Desert i, després de cinc setmanes de bombardeigs, el 24 de febrer, té lloc l'operació terrestre. El dia 28 culmina la retirada de les tropes iraquianes de Kuwait.

El 3 de març de 1991, s'arriba a un alto el foc provisional i, al mateix temps, responent a la crida del president Bush, la població xiïta del sud de l'Iraq es revolta contra el règim de Saddam. Però, davant la possibilitat d'un buit de poder o de la desintegració de l'Iraq, l'administració Bush opta per no recolzar els xiïtes, pensant que això podia afavorir l'Iran. La repressió de Saddam contra la *Intifada* xiïta provoca desenes de milers de víctimes.

El 6 d'abril de 1991, els EUA, el Regne Unit i França fixen una zona d'exclusió aèria al nord del paral·lel 36° per protegir la població kurda de l'Iraq, que es con-

verteix en la regió autònoma del Kurdistan iraquità. El 26 d'agost de 1992, la fixació d'una zona d'exclusió aèria al sud del paral·lel 32º i, el 3 de setembre de 1996, la seva ampliació (ara sense la participació de França) al sud del paral·lel 33º, no té el mateix efecte sobre la població xiïta del sud del país. Els xiïtes van ser doblement castigats pel règim i per l'embargament, i també pels efectes devastadors de milers d'incursions aèries nord-americanes i britàniques contra el règim que obstaculitzava la missió de supervisió dels inspectors de Nacions Unides que havien de verificar la inexistència d'ADM.

Entre el 30 d'octubre i l'1 de novembre de 1991 se celebra a Madrid la Conferència de Pau promesa pel president Bush. Hi assisteixen vuit delegacions: Israel, Jordània (inclou dirigents palestins dels territoris ocupats que treballen en contacte amb Arafat, que és a la seu de l'OAP a Tunis), Egipte, Síria, Líban, els EUA, l'URSS i la CEE. També hi ha representants de l'ONU, de la Unió del Magreb Àrab (UMA) i del Consell de Cooperació del Golf (CCG). És el primer contacte bilateral públic entre israelians i palestins, que té continuïtat en noves reunions a Washington i altres capitals i en les negociacions secretes d'Oslo entre Israel i l'OAP que culminen amb la signatura dels Acords d'Oslo de 1993 i 1995 que suposen el reconeixement mutu de l'Estat d'Israel i de l'OAP, i l'establiment, en forma d'Autoritat Nacional Palestina, d'un règim d'autonomia en els territoris ocupats de Gaza i Cisjordània. El 1994, Arafat torna a Gaza i Jordània signa la pau amb Israel. És el segon país àrab que reconeix l'Estat israelià.

La Conferència de Madrid palesa clarament els canvis que s'estan produint al món i a l'Orient Mitjà. A Mikhaïl Gorbaxov li queden menys de dos mesos per dimitir i a l'URSS per dissoldre's en quinze repúbliques independents. Un cop acabada la guerra freda, Bush està en condicions d'imposar la «pax americana» a l'Orient Mitjà com pretenia des de feia dècades Kissinger: substitució definitiva de l'antiga influència franco-britànica heretada del període colonial; limitació de la presència soviètica (ara russa) a l'únic aliat que li resta a la regió (Síria, on disposa de dues bases militars, a Latakia i Tartus); contenció de la revolució islàmica xiïta a un Iran molt malmès per la llarga guerra mantinguda amb l'Iraq i aïllat per l'embargament, la mateixa situació en què es troba la dictadura de Saddam Hussein, de manera que els dos principals adversaris d'Israel i l'Aràbia Saudita són de moment neutralitzats; un procés de pau controlat i acceptable per a Israel que posi fi formalment al conflicte obert el 1948; i la fi de la guerra civil del Líban amb la mediació d'un aliat de Washington, l'Aràbia Saudita. El maig de l'any 2000, Israel es va retirar definitivament i precipitada del sud del Líban. La inquietud occidental i dels dictadors àrabs per l'ascens de l'islamisme es trasllada ara a l'altre extrem del món àrab, a

Algèria, on, des de finals dels anys vuitanta, el Front Islàmic de Salvació (FIS) duu a terme una progressiva, en paraules de Gilles Kepel, «islamització des de baix» de la societat algeriana i guanya les eleccions municipals de 1990 i la primera volta de les legislatives de 1991. El cop d'estat militar del gener de 1992 va impedir la segona volta i desencadenà una violenta repressió sobre el moviment islamista algerià, que donà lloc a una soterrada guerra civil durant la dècada dels noranta que es va saldar amb desenes de milers de víctimes.

I així, els impossibles Acords d'Oslo, com va denunciar el prestigiós i reconegut acadèmic palestí Edward Said, van alimentar durant els anys següents l'esperança palestina fins que, malgrat els esforços de Bill Clinton (fracàs de les negociacions de Camp David de juliol de 2000), es va fer evident que la ultradreta israeliana no estava disposada a renunciar als assentaments de Cisjordània, ni les organitzacions radicals palestines a la violència per aconseguir els seus objectius. I, a pesar de la retirada unilateral de Gaza del 2005, les operacions de càstig contra la franja continuen i el conflicte més llarg de l'Orient Mitjà roman obert.

Els atemptats de l'11-S de 2001 porten de nou la guerra a l'Orient Mitjà. La resposta de George Bush fou conquerir i ocupar l'Afganistan l'octubre del 2001, on es refugiava la direcció d'Al-Qaida que s'havia atribuït els atemptats, i, amb el fals pretext de l'existència d'ADM i de connexions del règim de Saddam amb el terrorisme internacional, l'Iraq el març de 2003. Després d'una ràpida victòria militar, les tropes nord-americanes s'enfronten a una creixent resistència amb constants atemptats i confrontacions que no minven ni amb la captura (desembre de 2006), ni amb el judici i execució de Saddam (desembre de 2006). Els EUA romanen a l'Iraq fins al desembre de 2011 i deixen darrere seu centenars de milers d'iraquians morts i prop de cinc mil soldats de la coalició internacional (quatre mil cinc cents nord-americans) i un estat semi-fallit, econòmicament arruïnada, arqueològicament espoliat, comunitàriament dividit (especialment marginada se sentia la comunitat sunnita davant el poder creixent de xiïtes i kurds i de la política sectària del primer ministre Nuri Al Maliki entre 2006 i 2014) i políticament inestable, que afavoreix, a partir de llavors, l'expansió de l'Estat Islàmic, que compta amb el suport de milícies sunnites i d'antics comandaments de l'exèrcit de Saddam i que culmina el juny de 2014 amb la conquesta de Faluja, Tikrit (la ciutat de Saddam) i Mossul, on Abu Bakr al-Baghdadí es proclama califa de tots els musulmans.

Després de l'11-S, els països occidentals i les elits benestants de l'Orient Mitjà incrementen el seu suport a les dictadures perquè creuen que són el millor fre contra l'ascens de l'islam polític. El model és Algèria, on els militars, a costa d'una repressió ferotge, han acabat amb el FIS i amb els Grups Islàmics Armats (GIA), però

no amb l'Al-Qaida del Magreb Islàmic, que ha estès les seves accions també a països del Sahel. S'estableix una mena d'acord tàcit entre els governs occidentals, que necessiten garantir la comercialització dels hidrocarburs a bon preu d'una regió que concentra entorn de les dues tercers parts de les reserves mundials, i les elits i les dictadures d'aquests països, que neguen les llibertats i conculquen els drets humans de les seves poblacions. En aquest acord no escrit, hi té cabuda fins i tot Moammar al-Gaddafi amb qui el 2004 van restablir relacions diplomàtiques França i el Regne Unit i el 2006 els EUA, posant fi així a l'embargament i l'aïllament decretat per la suposada implicació dels serveis secrets libis en els atemptats dels avions de la Panam (Lockerbie, 1988) i de la UTA (1989), que van deixar un balanç de gairebé cinc-cents morts.

Les revoltes àrabs que esclaten el 2011 responen, sens dubte, a circumstàncies diverses, però, més enllà de les particularitats socials, històriques, culturals i polítiques de cada país concernit, que els confereixen la seva especificitat i les fan diferents d'un lloc a un altre, presenten uns trets comuns que poc o gens tenen a veure amb els tòpics que manegen els mitjans de comunicació: rebuig de les dictadures i dels règims autoritaris, exigència d'eleccions lliures i transició a la democràcia, respecte als drets humans i protagonisme d'una joventut preparada —en molts casos amb estudis universitaris— però sense horitzó de futur, que reclama recuperar una dignitat segrestada per les dures condicions d'uns mercats que la condemnen a l'emigració, l'atur i la indigència. Són les «revoltes de la dignitat». Hi ha semblances amb els joves indignats europeus: són moviments per la dignitat d'unes generacions de joves que se senten preparats però sense futur alhora que exclosos en la presa de decisions polítiques.

La brutal reacció de les elits i la manca de suport d'Occident anorrea les esperances de les desenes de milers de joves que protesten a la places de Tahrir (el Caire) o de la Perla (Al-Manama, Bahrain). Només a Tunísia, on l'exèrcit no dona suport al dictador Ben Ali i on l'islam polític (*Ennahda*, 'renaixement') és prou hàbil per prioritzar la transició a la democràcia i, malgrat guanyar les eleccions, pactar amb partits laics d'esquerres, es completa la transició política. A Egipte, el cop d'estat militar del juliol del 2013 instaura un mubarakisme sense Mubarak i una brutal repressió contra els Germans Musulmans i contra el primer president civil i el govern elegits democràticament; a Bahrain, un estret aliat de l'Àrab Saudita i seu de la V Flota dels EUA, que fou fonamental per bombardejar l'Afganistan i l'Iraq, la revolta fou esclafada per tropes saudites i dels emirats del Consell de Cooperació del Golf; a Líbia, Síria i el Iemen la reacció de les elits governants i

la desafortunada i interessada intervenció estrangera converteixen les revoltes en guerres civils, primer, i en estats fallits, després.

Paral·lelament, la pugna entre l'Àrab Saudita i l'Iran per l'hegemonia regional, emmascarada en un enfrontament entre sunnisme i xiisme, permet, d'una banda, l'expansió de l'Estat Islàmic per l'Iraq i Síria, amb les seves seqüeles de terror, assassinats massius, neteges ètniques, esclavatge, repressió, fins que els bombardeigs russos i nord-americans i els respectius exèrcits d'Iraq i Síria, i sobretot les milícies kurdes, posen fi de moment a la seva amenaça; i, de l'altra, desencadena confrontacions amb uns nivells de crueltat que provoquen una onada de desplaçats i refugiats sense precedents que, en el cas de Síria, segons l'ACNUR, ascendien a un total de 5.630.994 a començament d'octubre de 2018 repartits entre Turquia (el 63,4%), Líban (17,3%), Jordània (11,9%), Iraq (4,4%), Egipte (2,2%) i altres països del nord d'Àfrica (0,6%). A aquestes xifres cal afegir prop de 300.000 morts, gairebé set milions de desplaçats interns i les desenes de milers de refugiats arribats a Europa i altres països del món.

Per concloure, el balanç del darrer mig segle a l'Orient Mitjà deixa un pòsit de desesperança en una regió en què la guerra i la inestabilitat política han estat sempre presents i que s'ha vist sotmesa a un progressiu procés de desestructuració política i social, de balcanització en suma, i de submissió als interessos d'unes elits dominants corruptes i despòtiques i de les potències estrangeres en detriment de les llibertats i el benestar de les seves poblacions. Si durant dècades l'inacabable conflicte de Palestina fou el símbol visible del «malestar àrab», avui cal afegir-hi els refugiats i les víctimes de les guerres d'Afganistan, Síria, Iraq, Iemen... o de la repressió a Egipte, Bahrain... ☹